

Výstavní kolonie Werkbundu jako předmět památkové ochrany

Eliška PODHOLOVÁ VARYŠOVÁ

ANOTACE: Článek se zabývá historií, současností a památkovou ochranou výstavních kolonií Werkbundu, postavených na přelomu 20. a 30. let 20. století ve Stuttgartu, Brně, Wrocławu, Zürichu, Vídni a Praze. Kromě okolností vzniku a podoby sídlišť jsou nastíněny peripetie vývoje po skončení výstav, za války a v poválečných letech až do současnosti. Důraz je položen na problematiku památkové ochrany a obnovy meziválečné architektury.

1

V Evropě vzniklo na přelomu druhého a třetího desetiletí 20. století šest kolonií funkcionalistických domů jako výstavní soubory moderního bydlení – ve Stuttgartu, Brně, Wrocławu, Zürichu, Vídni a Praze. Stála za nimi sdružení architektů, umělců a průmyslníků označující se jako Werkbund, v Československu pak českou mutací názvu Svaz československého díla. Osudy kolonií po skončení výstav byly vesměs barvitě a pro svou jedinečnost velmi rychle vzbudily zájem historiků i památkářů – soubory vzorových obytných domů přinášejí nejen výjimečný pohled na rozmanitost moderní meziválečné architektury, ale zároveň otevírají i širokou problematiku zachování jejich autenticity. Kolonie totiž sestávají z mnoha typů obytných budov, mnoha použitých konstrukcí a materiálů, reagují na odlišné požadavky mnoha obyvatel jednotlivých domů. Některá sídliště byla poškozena za války, některá začala rychle ztrácet svou původní podobu v důsledku individuálních úprav a to vše vedlo k památkovému zájmu o jednotlivé kolonie a v několika posledních letech i ke snaze všechny evropské soubory, jejichž společným jmenovatelem je nejen výstavní charakter a moderní styl, ale především iniciativa Werkbundu, více propojit.

Okolnosti výstavby kolonií

Jedním z nejzásadnějších témat meziválečné architektury se stalo bydlení, a to jak z hlediska reformy bytu či rodinného domu, tak kvůli bytové nouzi a potřebě sociálního bydlení. Zájem o nové moderní bydlení byl velmi široký – od problematiky funkční skladby půdorysu, správné orientace prostor, oslunění a větrání přes hledání nových, hygienických materiálů, rychle stavěných konstrukcí, řešení vytápění, sanity a pracovních kuchyní až po optimální velikost malého bytu pro chudé, projekty kolektivních domů a urbanismus nových měst. Po celé Evropě vznikaly asociace výstavby sídlišť, společnosti pro výzkum a řešení hospodářného stavebnictví a domácnosti,¹ ale také množství stavebních družstev apod.

Velký vliv na rozvoj moderního bydlení, včetně vnitřního zařízení, měl Werkbund, tedy svaz architektů, řemeslníků, umělců a průmyslníků, který vznikl v roce 1907 v Německu. Pomocí široké osvětové činnosti, publikací a především rozsáhlých výstav se Deutscher Werkbund po 1. světové válce zapojil do řešení bytové krize. Německý svaz však nebyl jediný svého druhu v Evropě, již po jeho založení a prvních úspěšných vystoupeních se v sou-

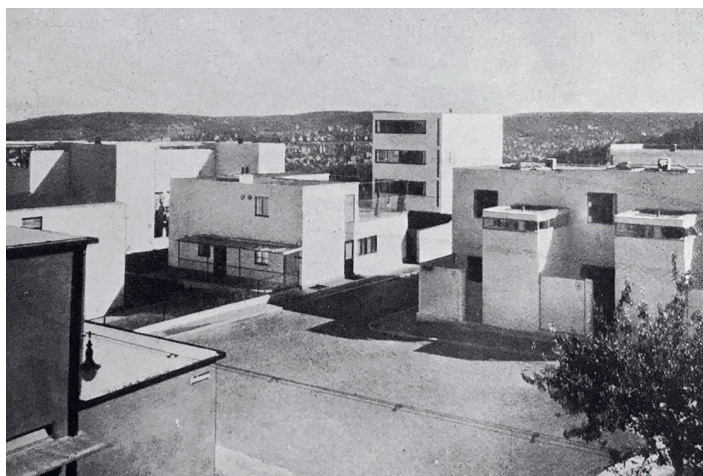
Obr. 1. Celkový pohled na kolonii Weissenhof ve Stuttgartu, 1927. Převzato z: Stavba 6, 1927–28, č. 3, s. 40.

sedních zemích začaly tvořit obdobné organizace pod shodným názvem² – roku 1912 vznikl Österreichischer Werkbund, 1913 Schweizerischer Werkbund, na přelomu let 1913 a 1914 vznikl také Svaz českého díla, po 1. světové válce obnovený jako Svaz československého dí-

■ Poznámky

1 Např. RFG – Reichsforschungsgesellschaft für Wirtschaftlichkeit im Bau- und Wohnungswesen.

2 O Werkbundu, jeho organizaci a aktivitě v jednotlivých zemích pojednávají např. tyto publikace: Lucius Burckhardt (ed.), *Der Werkbund in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Form ohne Ornament*, Stuttgart 1978. – Astrid Gmeiner – Gottfried Pirhofer, *Der Österreichische Werkbund. Alternative zur klassischen Moderne in Architektur, Raum- und Produktgestaltung*, Salzburg, Wien 1985. – Veronika Pecová, *Organisace výtvarné práce v duchu přítomné doby – Svaz československého díla* (bakalářská práce), FF MU, Brno 2010, dostupné na: https://is.muni.cz/th/263806/ff_b/Svaz_csl_dila_Pecova.pdf, vyhledáno 13. 2. 2020.

2

3

4

5

Obr. 2. Pohled do kolonie Weissenhof, Stuttgart, 1927. Převzato z: Stavitel 8, 1927, č. 7, s. 123.

Obr. 3. Řadové domy J. J. P. Ouda, pohled ze zahrady, kolonie Weissenhof, Stuttgart. Převzato z: Stavitel 8, 1927, č. 7, s. 122.

Obr. 4. Řadové domy J. J. P. Ouda, kolonie Weissenhof, Stuttgart, současný stav. Foto: Eliška Podholová Varyšová, 2015.

Obr. 5. Dvojďům od Le Corbusiera a Pierrea Jeannereta, dnes sídlo muzea kolonie, sídliště Weissenhof, Stuttgart. Foto: Eliška Podholová Varyšová, 2015.

la. Navzdory shodnému názvu (v německojazyčném prostředí, v ČR šlo z jazykových důvodů o doslovný překlad názvu) nepatřily jednotlivé svazy ke stejné organizaci a neměly společné vedení, šlo o zcela samostatné spolky, které se svým názvem, zájmem a činností odkazovaly k prvnímu, německému Werkbundu. Spolupráce mezi nimi však probíhala, a to především v oblasti vzájemné inspirace. Výstavní kolonie jsou vzorovým příkladem přenosu inspirace mezi jednotlivými svazy a již v době svého vzniku byly označovány jako „Werkbundsiedlung“, dnes je proto všech šest kolonií vystavěných z iniciativy svazů díla nazýváno „ko-

lonie Werkbundu“, ač šlo o nezávislé akce nezávislých organizací – na obdobném principu a se shodným cílem.

Právě na základě inspirace vznikly výstavní kolonie moderního bydlení. Roku 1927 představil německý Werkbund ve Stuttgartu rozsáhlou výstavu Die Wohnung. Akci připravila württemberská odbočka německého Werkbundu³ a pojala ji vskutku velkoryse, v centru města byla vystavena rozsáhlá expozice stavebnictví, vnitřního zařízení bytů včetně modelových místností a expozice mezinárodní soudobé architektury,⁴ na kraji města pak ve spolupráci s vedením Stuttgartu vystavěli vzorové sídliště moderního bydlení, které se po skončení výstavy mělo začlenit do bytového fondu města. Kolonie Am Weissenhof tedy vznikla nikoli pouze jako demontovatelný výstavní exponát, ale jako trvalé, leč experimentální bydlení.

Cílem výstavní kolonie Am Weissenhof bylo ukázat širokou škálu typů obytných domů v čisté, nové formě, s variabilními praktickými půdorysy a smysluplnou skladbou prostoru, za použití nových konstrukčních možností, technologií a materiálů. Součástí této koncepce byla samozřejmě i nová architektonická estetika – tedy čisté formy bez dekoru, ploché střechy, te-

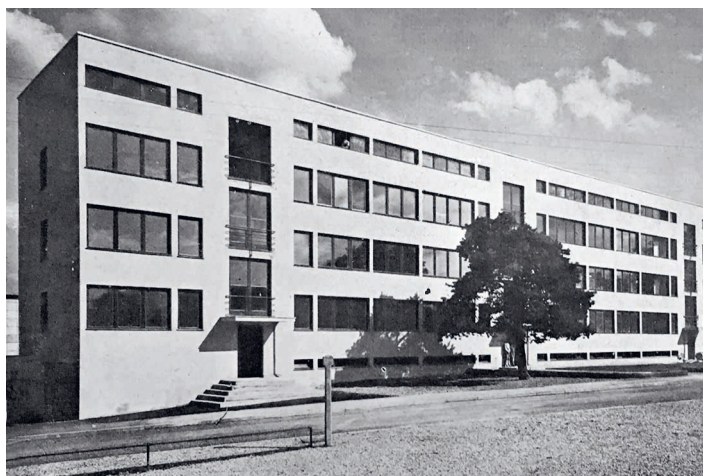
rasy a široká okna. Pod uměleckým vedením Ludwiga Miese van der Rohe bylo postaveno 33 domů od architektů z několika zemí. Sám Mies van der Rohe zde kromě urbanistického rozvržení domů stupňovitě na ostrohu nad městem navrhl blok nájemních bytových domů, nizozemští architekti Mart Stam a J. J. P. Oud připravili každý linii řadových domků jako prototyp pro výstavbu celých sídlišť, Josef Frank z Vídně a v Paříži působící Le Corbusier s Pierrem Jeanneretem postavili dvojdomy, ředitel Bauhausu Walter Gropius zvolil montované rodinné domy stavěné za minimálního použití mokřých procesů apod.⁵ Zmíněné stavby, určené pro bydlení různě velkých či několika

■ Poznámky

3 Württembergerische Arbeitsgemeinschaft des DWB, in: Karin Kirsch, *Die Weissenhofsiedlung. Werkbund-Ausstellung „Die Wohnung“ Stuttgart 1927*, Stuttgart 1987, 2. vydání 1999, s. 15–20.

4 Ibidem, s. 20.

5 Kompletní představení jednotlivých domů v katalogu výstav: *Bau und Wohnung. Faksimiledruck der im Jahr 1927 erschienenen Originalausgabe mit einem Vorwort von Jürgen Joedicke*, Stuttgart 1992, 2. vydání 2011.

6

7

Obr. 6. Bytový dům L. Miese van der Rohe, Kolonie Weissenhof, Stuttgart, 1927. Převzato z: *Stavba* 6, 1927–28, č. 4, s. 63.

Obr. 7. Bytový dům L. Miese van der Rohe, kolonie Weissenhof, Stuttgart, současný stav. Foto: Eliška Podholová Varyšová, 2015.

rodin, představovaly využití nových postupů – ocelových a železobetonových skeletů, montovaných staveb –, které měly výrazně urychlit (a v sériovém použití i zlevnit) výstavbu, dále nové materiály, jako různé typy cihel a tvárnic ze směsových materiálů pro lepší tepelnou izolaci, nové konstrukce oken, izolační obklady, hydroizolaci plochých střech.⁶ Všechny domy měly také vzorově zařízené interiéry.

Výstavba takového rozsahu by však nebyla možná bez spolupráce s nějakým investorem. Württemberští organizátoři si to uvědomili hned v začátcích plánování a zahájili jednání s městem. Díky mnoha konexím a propojení vedení Werkbundu s vedením Stuttgartu⁷ se podařilo zařadit experimentální sídliště do plánované městské výstavby a tím zajistit financování. Finanční podpora města umožnila postavit širokou škálu typů obytných budov, zároveň s sebou však přinesla i schvalování městem a mnoho kompromisů.

Kolonie byla během výstavy hojně navštěvována publikem z celé Evropy, povědomí o nové architektuře se úspěšně šířilo a také forma její prezentace se stala velkou inspirací nejen pro další svazy Werkbundu, ale i pro městskou výstavbu či výstavbu různých stavebních společností – kromě kolonií Werkbundu vznikla i výstavní sídliště v Karlsruhe, Basileji, Linci či Berlíně. Weissenhofsiedlung se tak stala zásadní událostí moderní architektury a iniciátorem dalšího rozvoje v mnoha zemích.

Weissenhof následovala jako první roku 1928 výstava Nový dům v Brně.⁸ Rychlou odezvu zorganizovali soukromí stavební podni-

katelé František Uherka a Čeněk Ruller,⁹ s formální podporou Svazu čs. díla. Akci přidružili k dlouho plánovaným oslavám výročí republiky, zejména k Výstavě soudobé kultury, pořádané na novém zemském výstavišti v Brně. Uherka s Rullerem financovali výstavbu kolonie sami, bez pomoci města či státu, jednalo se tedy o akci podstatně skromnější¹⁰ – cílem bylo představit praktické moderní rodinné domy, samostatné, dvojdomy či řadové, od českých architektů. O urbanistické rozvržení se postarali Bohuslav Fuchs s Jaroslavem Gruntem a Janem Víškem. Vytvořili sevřenou skupinu 16 domů na klínovém pozemku pod Wilsonovým lesem v brněnských Žabovřeskách, nedaleko nového výstaviště. Kromě zmíněných architektů se na kolonii podíleli Jiří Kroha, Josef Štěpánek, Miroslav Putna, Hugo Foltýn, Jaroslav Syříšťa a Ernst Wiesner.¹¹ Nový dům se na českém území stal výrazným manifestem moderní architektury, publikum však na ni zjevně nebylo připraveno – prodej domů se protáhl na mnoho let, a pro podnikatele tak brněnská kolonie skončila velkým hospodářským neúspěchem. Měla nicméně přímý vliv na rozhodnutí postavit obdobné sídliště také v Praze.

O další rok později byla uspořádána druhá německá výstava bydlení se vzorovou čtvrtí, nazvaná Wohnung und Werkraum 1929 (zkráceně WUWA), ve slezském Breslau, dnešní Wrocław.¹² Za německý Werkbund ji tentokrát organizovala mladá slezská odbočka.¹³ Také tuto výstavu financovalo město a kolonii postavila městská společnost výstavby sídlišť. Hlavním iniciátorem a zároveň uměleckým vedoucím výstavy byl místní architekt Heinrich Lauterbach, předsedou halové části výstavy Adolf Rading, který se podílel již na sídlišti ve Stuttgartu. Wrocławská výstava byla tedy také rozdělena na halovou část, prezentovanou na výstavišti, s ukázkami z architektury i stavebnictví, a na vzorovou kolonii nedaleko výstavní-

ho areálu. Kvůli specifickému vlhkému klimatu (a městské reprezentaci) byli k účasti na kolonii vybráni pouze místní architekti, tedy především okruh Státní akademie umění a řemesel, kde vyučovali Adolf Rading a Hans Scharoun.¹⁴ Cílem kolonie bylo představit rozličné typy především menších bytů (podle výzkumů RFG¹⁵ 45–60 m²) za použití nových konstrukcí a materiálů k otestování ve slezském klimatu. Protáhlý pozemek s jednotnou parkovou úpravou byl na obou koncích akcentován bytovými domy – hotelovým domem Hanse Scharouna s byty pro svobodné jednotlivce a bezdětné páry, na

■ Poznámky

6 Ibidem. – Kirsch (pozn. 3), od s. 20.

7 Tehdejší předseda DWB Peter Bruckmann byl v blízkém kontaktu s primátorem Karlem Lautenschlagerem a stavebním radou Danielem Siglochem. Srov.: Kirsch (pozn. 3), s. 48.

8 Výstavě byly věnovány tyto publikace: Zdeněk Rossmann – Bedřich Václavek (edd.), *Výstava moderního bydlení Nový dům, katalog výstavy*, Brno 1928. – Jindřich Chatrný – Dagmar Černoušková – Pavel Borský (edd.), *Nový dům Brno / New House Brno / 1928*, Brno 2018.

9 Rossmann – Václavek (pozn. 8), s. 9–10.

10 I s ohledem na velice krátkou přípravu a výstavbu kolonie, od podzimu 1927 do léta 1928. Srov.: Chatrný – Černoušková – Borský (pozn. 8), s. 70–81.

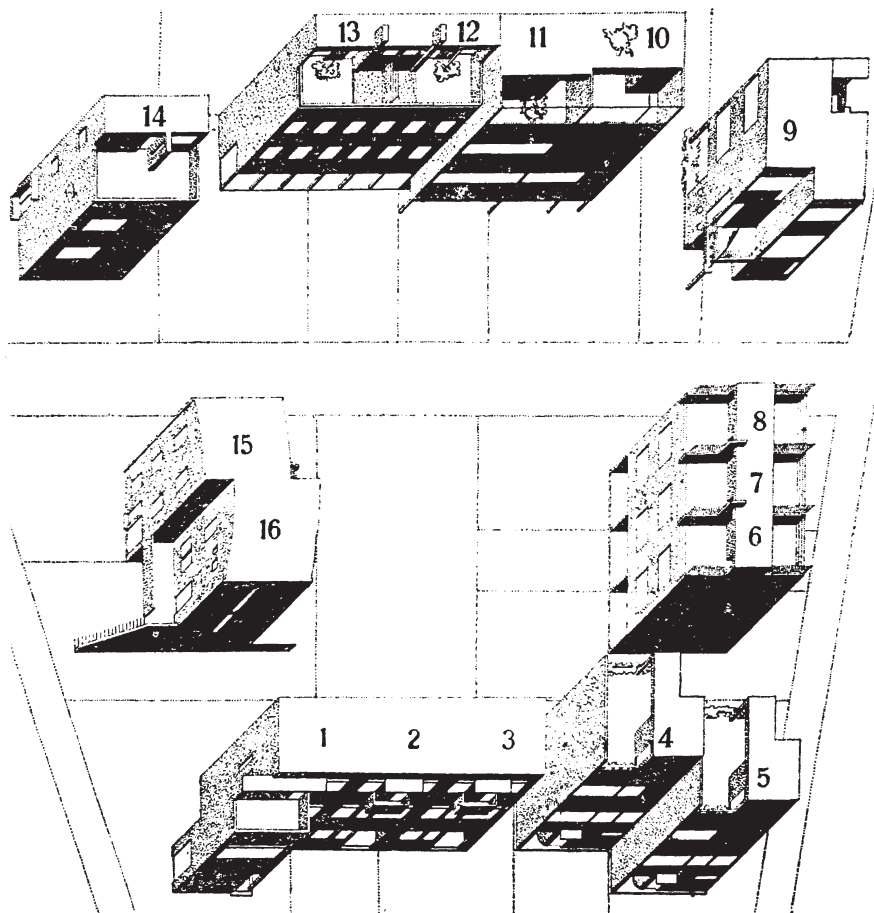
11 Rossmann – Václavek (pozn. 8), s. 17.

12 Výstavě a kolonii byla věnována publikace Jadwiga Urbanik *WUWA 1929–2009. The Werkbund exhibition in Wrocław*, Wrocław 2010.

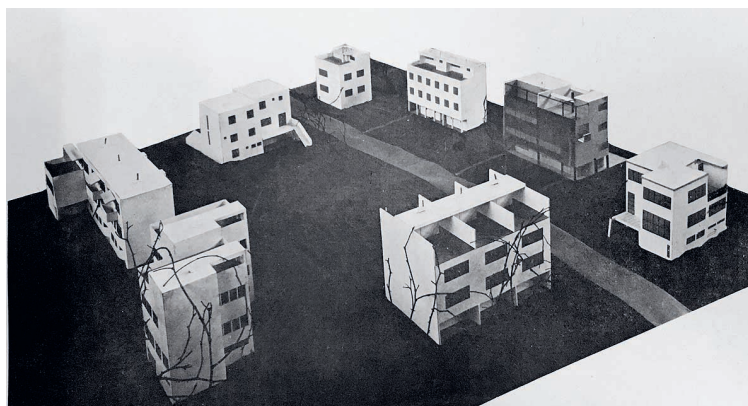
13 Schlesische Landesverband des Deutschen Werkbundes, založena 1925 se záměrem uspořádat výstavu. Srov.: Urbanik (pozn. 12), s. 115.

14 Oba se účastnili už kolonie na Weissenhofu.

15 RFG – Reichsforschungsgesellschaft für Wirtschaftlichkeit im Bau- und Wohnungswesen. Adolf Rading, Gustav Wolf a další architekti kolonie byli členy této společnosti a aplikovali její výzkumy. Srov.: Urbanik (pozn. 12), s. 118.

8

9

opačném konci věžovým bytovým domem Adolfa Radinga a pavlačovým domem Paula Heima a Alberta Kemptera –, mezi nimiž byly rozmístěny menší vícebytové domy, řadové a samostatné rodinné domy od Heinricha Lauterbacha a dalších. Celkem bylo představeno 37 domů se 103 malými byty a 29 velkými byty.¹⁶ Kolonie měla být po dva roky pronajímána na zkoušku a pak rozprodána mezi obyvatele. Hlavním přínosem wrocławské kolonie se staly progresivně řešené bytové domy s kolektivním zázemím, především Scharounův hotelový dům.

Na začátku 30. let vznikly ještě tři výstavní kolonie, které spojuje absence velké halové výstavy. Jejich expozice se omezila na interiéry domů a doprovodný katalog. V roce 1931 byla velice krátce¹⁷ představena dokončená první a druhá etapa sídliště Neubühl v Zürichu. Jednalo se o iniciativu skupiny švýcarských architektů, kteří pod záštitou švýcarského Werkbundu vystavěli největší výstavní skupinu ze všech šesti jmenovaných – celkem 195 bytů, z toho 105 rodinných domků, zbylé domy byly vícebytové, některé pavlačové. Švýcarská kolonie má hned několik specifik. Cílem bylo představit funkční sídliště s několika opakujícími se

Obr. 8. Plán kolonie Nový dům v Brně. Převzato z: Zdeněk Rossmann – Bedřich Václavěk, *Výstava moderního bydlení Nový dům, Brno 1928*, s. 17.

1, 2, 3 Bohuslav Fuchs; 4, 5 Josef Štěpánek; 6, 7, 8 Jaroslav Grunt; 9 Jiří Kroha; 10 Hugo Foltýn; 11 Miroslav Putna; 12, 13 Jan Vášek; 14 Jaroslav Syříš; 15, 16 Arnošt Wiesner.

Obr. 9. Model kolonie Nový dům, 1928. Převzato z: *Stavba* 7, 1928–29, č. 7, s. 97.

typy bytů, od garsonek po šestipokojové rodinné domy, v rámci něhož by se obyvatelé mohli v průběhu života podle aktuálních potřeb stěhovat. Všechny domy mají shodnou konstrukci s nosnými příčnými zdmi a volnou fasádou.¹⁸ Nebylo tedy záměrem ukazovat rozmanitost nových konstrukcí, ale moderní, reformované obydlí. Návrhy kolonie byly tvořeny kolektivně skupinou švýcarských architektů, důraz měl být položen stavbu, ne na známého architekta. Hlavním iniciátorem projektu byl architekt Rudolf Steiger, dále se podíleli Carl Hubacher, Max Ernst Haefeli, Werner Max Moser, Emil Roth a dvojice basilejských konstruktivistů z okruhu časopisu ABC Hans Schmidt a Paul Artaria.¹⁹ Kolonie nebyla původně financována městem, architekti a také další organizátoři výstavy, Friedrich Gubler ze švýcarského Werkbundu a historik a teoretik Sigfried Giedion, založili Genossenschaft Neubühl, tedy stavební družstvo, financovali ho počátečním vlastním vkladem a dále hypotékami. S poslední fází financování družstvu pomohlo i město Zürich. Kvůli financování byla výstavba rozdělena do tří fází a veřejnosti představena roku 1931 po druhé dokončené etapě.²⁰ Na klínovém pozemku nad jezerem na okraji Zürichu nakonec vyrostlo několik bytových domů a řadové domy situované napříč mezi ulicemi a přístupné po chodnících pro pěší. Součástí byla i společná vybavenost jako objekty garáží, nad nimiž byly umístěny nejmenší byty, kolektivní budova s ústřední kotelnou, obchody, bytem družstva a školkou. Kolonie Neubühl představuje ucelený projekt sídliště a byla postavena již více pro

■ Poznámky

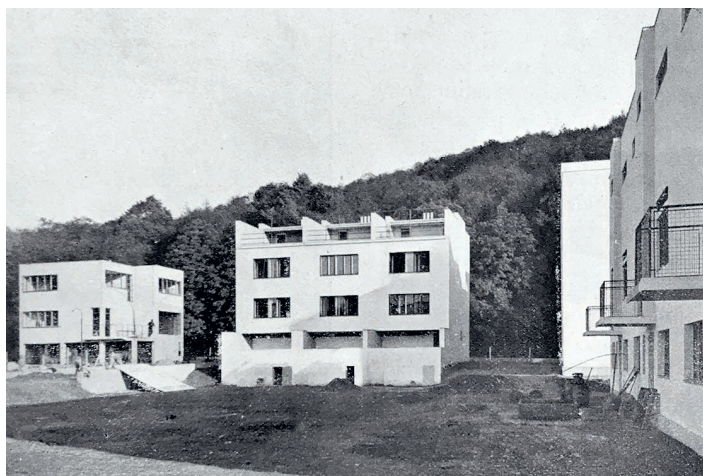
¹⁶ Urbanik (pozn. 12), s. 155. – Jan Nesiba, *Výstava „Byt a dílna“ ve Vratislavi*, *Stavitel* 10, 1929, č. 5–6, s. 96–115.

¹⁷ Pouze týden oproti obvyklým 2–3 měsícům. Srov.: Ueli Marbach – Arthur Rüegg, *Werkbundsiedlung Neubühl in Zürich-Wollishofen 1928–32. Ihre Entstehung und Erneuerung*, Zürich 1990, s. 45.

¹⁸ Tzv. Schottenbauweise.

¹⁹ Marbach – Rüegg (pozn. 17), s. 28–40.

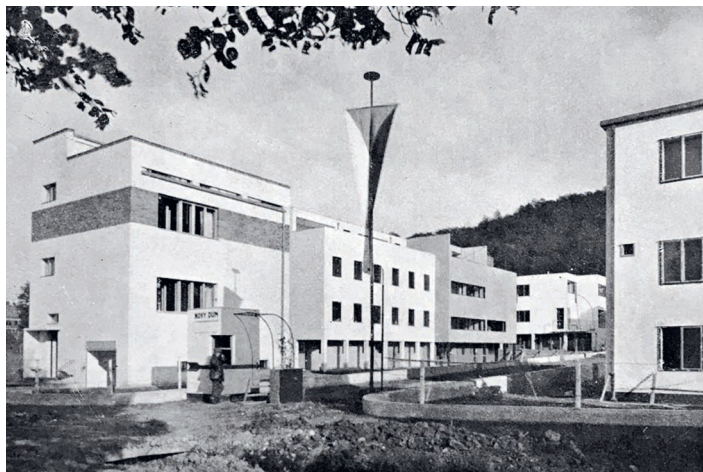
²⁰ Po dokončení třetí etapy byla kolonie také na týden zpřístupněna.

10

11

12

13

14

15

Obr. 10. Kolonie Nový dům, pohled k trojdomu Jaroslava Grunta, Brno, 1928. Převzato z: Stavitel 10, 1929, č. 3, s. 39.

Obr. 11. Trojdům Jaroslava Grunta, kolonie Nový dům, Brno, současný stav. Foto: Martin Podhola, 2016.

Obr. 12. Kolonie Nový dům, pohled na dům J. Syříště (vlevo) a řadu domů tvořenou dvojdomem J. Viška a domy M. Putny a H. Folnýna, Brno, 1928. Převzato z: Stavitel 10, 1929, č. 3, s. 38.

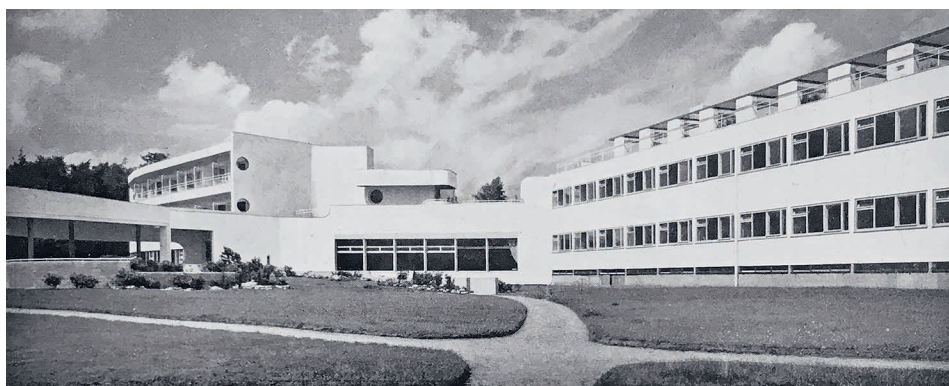
Obr. 13. Kolonie Nový dům, pohled na dům J. Syříště (vlevo) a řadu domů tvořenou pozměněným dvojdomem J. Viška a domy M. Putny a H. Folnýna, Brno. Foto: Eliška Podholová Varyšová, 2014.

Obr. 14. Kolonie Nový dům, pohled na trojdům Bohuslava Fuchse, Brno, 1928. Převzato z: Stavitel 10, č. 3, 1929, s. 41.

Obr. 15. Trojdům Bohuslava Fuchse a dvojům Josefa Štěpánka, kolonie Nový dům, Brno, současný stav. Foto: Martin Podhola, 2016.

16

17

komfortní fungování než jako výstavní manifest.

Poslední dvě výstavní čtvrti byly představeny roku 1932: nejprve mezinárodní výstava rakouského Werkbundu ve Vídni, poté Osada Baba Svazu čs. díla v Praze. Vídeňská kolonie ve čtvrti Lainz byla druhou výstavou s mezinárodní účastí architektů – i zde převládali domácí s několika zahraničními jmény. Hlavní postavou organizace a uměleckým vedoucím akce se stal Josef Frank, který se podílel již na výstavě ve Stuttgartu. Frank byl nejen předním představitelem druhé vídeňské moderny, ale zároveň také obnovitelem rakouského Werkbundu v polovině 20. let.²¹ Cílem vídeňské výstavy původně bylo představit moderní alternativu k tzv. nájemním kasárnám, obřím nájemním blokům, jaké stavělo pro chudé socialistické vedení města. Původní plán byl představit dělnické bydlení ve čtvrti Favoriten formou bytových domů s vlastními zahrádkami a řadových domů. Kvůli problémům s financováním z něj však sešlo a vznikla čtvrt rodinných domů pro střední třídu v Lainzu.²² Kolonii nakonec nefinancovalo přímo město, ale fond Heimatshilfsaktion městské společnosti pro výstavbu sídlišť GESIBA, jejímž ředitelem byl předseda vídeňského Werkbundu Neubacher.²³ Představeno bylo na 70 rodinných domů, od samostatných po řadové, ve Frankově organickém urbanistickém uspořádání, které vycházelo z charakteru lokality. Protože se vídeňská dru-

há moderna vymezovala proti „sterilní“ honbě za typizací a sériovostí německého Neues Bauen,²⁴ výstava zcela vypustila snahu o moderní konstrukce a všechny domy jsou tradičně zděné. Na kolonii se podíleli např. André Lurçat, Adolf Loos, Richard Neutra, Gerrit Rietveld či domácí architekti Oskar Strnad, Ernst Plischke, Walter Loos, Anton Brenner a další. Domy doplňovalo vnitřní vybavení a kavárna na ústředním prostranství. Bohužel především kvůli politické situaci vídeňská výstava neměla v Rakousku příliš velký ohlas, domy byly příliš exkluzivní a drahé, neodpovídaly na dobově aktuální poptávku po dělnickém bydlení.

Poslední výstavní kolonii se na podzim roku 1932 stala pražská Osada Baba pořádaná Svazem čs. díla, tedy českou obdobou Werkbundu. Na rozdíl od brněnské výstavy byla Baba skutečně organizována, nikoli jen formálně zaštitěna, Svazem čs. díla v čele s jeho předsedou Pavlem Janákem. Již na podzim 1928 bylo rozhodnuto o postavení vzorové kolonie,²⁵ dlouhé vyjednávání s úřady a hledání stavebníků však přípravy značně protáhlo. Svaz si nemohl dovolit postavit sídliště vlastním nákladem a kvůli hospodářské krizi bylo brzy jasné, že na financování městem či státem se nemůže spolehnout. Bylo tedy rozhodnuto, že ho postaví volné sdružení stavebníků, členů Svazu, nadšených pro moderní bydlení, kteří si zde zainvestují vlastní domov. Tento způsob měl samozřejmě vliv na výslednou podobu výstavy

Obr. 16. Kolonie WUWA ve Wrocław, pohled na řadové domy, v pozadí věžový dům Adolfa Radinga, 1929. Převezato z: *Stavitel* 10, 1929, č. 6, s. 103.

Obr. 17. Hotelový dům Hanse Scharouna pro svobodné jedince a bezdětné páry, dnes Park hotel, kolonie WUWA, Wrocław, 1929. Převezato z: *Stavitel* 10, 1929, č. 6, s. 109.

– z původně plánovaných rodinných domů řadových, dvojdomů a samostatných domů byly postaveny pouze samostatné, stejně tak nebyly realizovány minimální domy – soukromí investoři neměli o sociální či sdílené bydlení zájem. Také použití nových konstrukcí a materiálů, typizace prvků či společná vybavenost byly značně zredukovány. Přesto se podařilo postavit kolonii s 33 domy, z nichž prvních 20 bylo prezentováno na výstavě roku 1932. Urbanistické střídavé rozvržení na návrší nad Dejvicemi navrhl architekt Janák, který si zde postavil vlastní vilu, dále se účastnili čeští architekti různých generací, od nejmladších Ladislava Žáka, Hany Kučerové-Záveské či Evžena Linharta přes Oldřicha Starého až po Josefa Gočára.²⁶ Jako jediný zahraniční architekt se korespondenčním projektem účastnil Mart Stam, činný již na Weissenhofu. Baba nabídla škálu typů rodinných domů, od malých či s ateliérem přes domy se spacími kabinami až po velkorysé vily, a tím výrazně ovlivnila výstavbu rodinných domů v Čechách ve 30. letech 20. století.

Výstavní kolonie Werkbundu představují ucelené soubory meziválečné architektury, jedinečné nejen v soudržnosti celku, ale především v mnohosti prezentovaných názorů na

■ Poznámky

21 Rakouský Werkbund měl po válce spíše regionální význam, Josef Frank s dalšími proto roku 1925 obnovil činnost jedné z jeho odboček, tzv. Vídeňského Werkbundu, a ten se stal podstatně aktivnějším a moderněji orientovaným. Později se oba Werkbundy spojily v jeden. Srov.: Burckhardt (pozn. 2), s. 102–113.

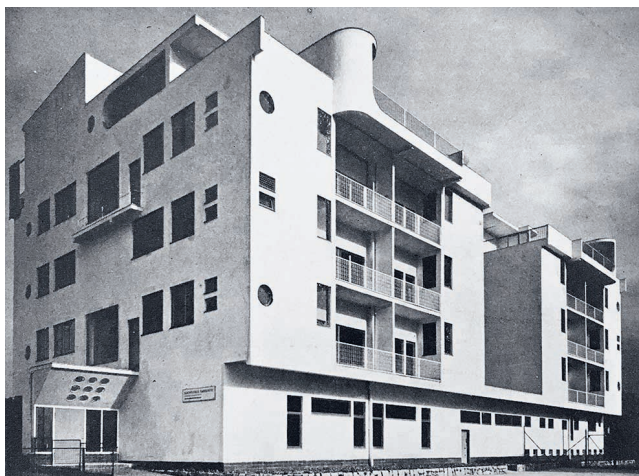
22 Eliška Podholová Varyšová, *Meziválečné výstavní kolonie Werkbund v Evropě jako památka* (diplomová práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2018, s. 65–71. – Andreas Nierhaus – Eva-Maria Orosz (edd.), *Werkbundsiedlung Wien 1932. Ein Manifest des neuen Wohnens*, Wien 2013, s. 40–46.

23 Nierhaus – Orosz (pozn. 22), s. 45–49.

24 Ibidem, s. 14.

25 Výstavě se věnují např. publikace: Pavel Janák (ed.), *Výstava bydlení. Stavba osady Baba*, Praha 1932. – Tomáš Šenberger – Vladimír Šlapeta – Petr Ulrich, *Osada Baba. Plány a modely*, Praha 2000. – Eliška Varyšová, *Osada Baba – historie a současnost*, bakalářská práce, Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2013.

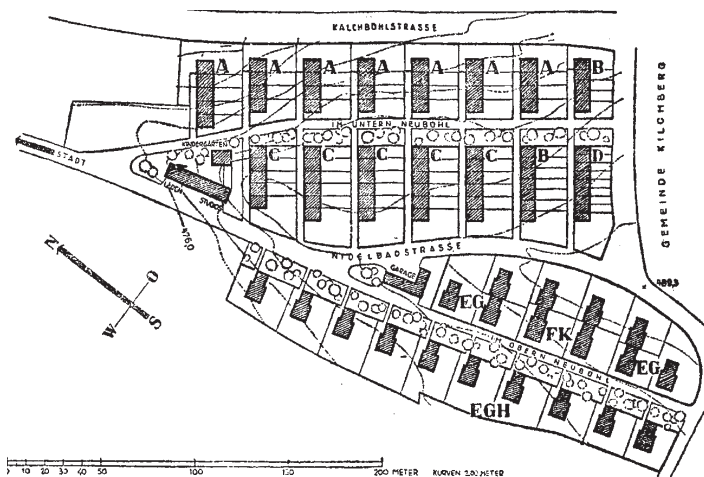
26 Varyšová (pozn. 25), s. 20–22.

18

19

20

21

Obr. 18. Věžový dům Adolfa Radinga, dnes studentské koleje, kolonie WUWA ve Wroclawi, 1929. Převzato z: *Stavba* 8, 1929–30, č. 4, s. 67.

Obr. 19. Hotelový dům Hanse Scharouna, dnes Park hotel, lobby, kolonie WUWA, Wrocław, současný stav. Foto: Martin Podhola, 2016.

Obr. 20. Plán kolonie Neubühl v Zürichu. Převzato z: *Neue Zürcher Nachrichten* 25, 1929, č. 199, 24. července, s. [3].

Obr. 21. Pavlačový bytový dům typu PQ, kolonie Neubühl, Zürich, současný stav. Foto: Eliška Podholová Varyšová, 2015.

moderní architekturu, dokazující, že funkcionalismus nebyl žádný jednotný, striktně daný styl, ale živá diskuse o životních potřebách moderního člověka. Od prvních manifestačních kolonií se ve 30. letech přešlo spíše ke komfortním, moderně pojatým sídlištím bez větších experimentů, což nicméně dokazuje i to, že si moderní styl rychle našel cestu do běžné stavební produkce.

Od výstavy k památkové ochraně

Po skončení výstavy se ze vzorových domů staly plnohodnotné obytné stavby, hledající první obyvatele. Protože většina kolonií skončila hospodářským nezdarem a podařilo se prodat či pronajmout jen zlomek domů, zůstávaly některé budovy dlouho prázdné, či si je noví obyvatelé začali upravovat po svém. V mnoha koloniích se zabydlely umělecké komunity. Právě kvůli rychlému střídání obyvatel či několikaleté prázdnotě se začaly kolonie pozvolna měnit, především přístavbami, jako jsou garáže či zádveří, nebo většími zásahy, např. zazděním volného přízemí či velkoplošného prosklení. Zároveň se začaly objevovat první technické problémy, například praskající a odpadávající omítka, zatékání plochými střechami apod.

Velký vliv na střídání nájemníků měla také forma vlastnictví sídlišť – ve Stuttgartu, Wrocławu a ve Vídni kolonie vlastnilo město, nicméně zatímco ve Stuttgartu město zařadilo byty do svého bytového fondu a dále je pronajímalo, ve Wrocławu došlo po dvou zkušebních letech k odprodeji bytů obyvatelům. Ve Vídni byl od počátku zájem domy prodat, ale podařilo se to

pouze u 16 z nich, zbytek je dodnes v majetku města. Oproti tomu v Brně byly domy delší dobu v rukou podnikatelů, kteří je postavili, a ty, které se nepodařilo prodat, byly dlouho pronajímány a některé z nich dokonce sám František Uherka nechal přestavět, aby lépe vyhovovaly potenciálním nájemníkům či kupcům. Nejstabilnější situaci zažívala kolonie v Zürichu, která zůstala v majetku družstva, a to kromě pronájmu dohlíželo také na udržovací práce a nepovolovalo individuální úpravy domů. Osada Baba byla jako jediná stavěna pro vlastní potřeby stavebníků, a tak si domy, které zůstaly v majetku původních rodin, zachovaly autenticitu.

Změna však nastala velmi záhy. Již během 30. let se mnoho obyvatel, ale i architektů v tíživém politickém ovzduší rozhodlo emigrovat. Přirozená ochrana domů založená na vztahu obyvatele k jedinečné architektuře jeho domu tak byla narušena, nepochopení a výraznější stavební úpravy na sebe po příchodu nových rezidentů nenechaly dlouho čekat. Z Německa a Rakouska utíkali mnozí již v polovině 30. let, další vlna emigrací přišla s rokem 1938.

Ještě před válkou se dostala do bezprostředního ohrožení kolonie Weissenhof ve Stuttgartu.²⁷ Kvůli záměru postavit na jejím místě sídlo Generalkommando byli všichni obyvatelé k roku 1939 vystěhováni, protože však propukla válka, k demolici nakonec nedošlo. Přesto se do mnoha domů nastěhovala armáda, bytový dům Miese van der Rohe sloužil za války jako nemocnice a ostatní domy byly rozpráskány na nouzová obydlí pro lidi z vybombardovaných částí města. Také v Praze se v mnoha výstavních domech ubytovali němečtí důstojníci.

Některé kolonie byly za války zasaženy bombardováním. V roce 1944 dostal přímý zásah Weissenhof, čtyři domy byly zničeny úplně, čtyři silně poškozeny a rozebrány na stavební materiál.²⁸ Zbylé domy utrpěly škody, okna byla vysklena a kvůli nedostatku skla následně zazděna či zatlučena, exploze poškodily statiku některých budov apod. Nálety zasáhly také vídeňskou kolonii, zničeno tu bylo šest domů, po válce je nahradily novostavby.²⁹ Z německého Breslau se v rámci poválečných geopolitických změn stala polská Wrocław. Zde podlehly demolici dva domy od G. Wolfa³⁰ a následně celé sídliště nově obýdlili lidé, kteří se museli vystěhovat z polského území odstoupeného Sovětskému svazu.

Kolonie prošly po válce povětšinou značně provizorními opravami a přestavbami. Jak stuttgartské, tak vídeňské sídliště bylo na uvolněných parcelách doplněno domy nejprve v tradicionalistickém, později v pozdně funkcionalistickém stylu. Sídliště v Československu sice unikla výraznějšímu poškození za války, zato silně pocítila rozdělení Evropy na Východ a Západ. Mnoho původních obyvatel vyznávajících moderní životní styl a funkcionalistickou architekturu emigrovalo ještě v roce 1948, nebo později v roce 1968, a domy se tak často dostaly do rukou nových majitelů, kteří neznali nebo neuznávali jejich hodnotu a přizpůsobovali je obrazu svému.

Situace charakteristická dezolátním stavem budov a nezájmem okolí se začala měnit na konci 50. let a ke změně výrazně přispěl především pokus o demolici Le Corbusierova mezonetového domu ve Stuttgartu v roce 1955.³¹ V západní Evropě, v Německu, Rakousku a Švýcarsku se tehdy opět začala mezi odbornou veřejností nastolovat otázka, jak správně bydlet.³² Prvotní poválečné opravy byly dokončeny a meziválečný funkcionalismus začal opět budit zájem. Radikálnější důsledky pak měl právě pokus o demolici rodinného domu od Le Corbusiera a Pierra Jeannereta ve Stuttgartu. Odborná veřejnost i místní „pamětníci“ výstavy se vzepřeli záměru nahradit dům novostavbou a jejich vystoupení vyvrcholilo památ-

kovou ochranou celé kolonie³³ v roce 1958.

V Československu se raná památková ochrana funkcionalismu projevila ve stejné době například zařazením vily Tugendhat, Skleněného paláce, Všeobecného penzijního ústavu či několika domů Bohuslava Fuchse³⁴ na seznam památek. Už do 50., potažmo začátku 60. let tedy můžeme položit rané počátky památkového zájmu o funkcionalistickou architekturu. Kulturní a památkové uznání přitom provázela rozsáhlá publikační a výstavní činnost, věnující se jak výročí kolonií a jejich architektů, tak práci jednotlivých autorů.³⁵

Navzdory ochraně Weissenhofu však stuttgartskou kolonii žádná rekonstrukce zatím nečekala. Dílčími opravami se udržoval víceméně žalostný stavební a technický stav, podobný jako ve Vídni či Wrocławu. Špatný stav znovu přivedl kolonie do centra pozornosti v 70. letech a pozvolna se začaly chystat generální obnovy sídlišť ve Stuttgartu, Vídni a Zürichu. Na jmenovaných koloniích je opět vidět, že celková oprava se lépe plánovala a financovala u sídlišť, která byla celá či z větší části ve vlastnictví jednoho subjektu – ať už města, státu nebo družstva. Ostatní kolonie si na své umělecko-historické zhodnocení, ale i stavební obnovu musely různě dlouho počkat, záleželo na iniciativě jednotlivých majitelů.

Nadějný začátek památkového zhodnocování kolonií pozvolna pokračoval v 60. letech především zájmem o autory jednotlivých domů a funkcionalistickou architekturu obecně, zájem o konkrétní budovy a soubory následoval až poté. O stuttgartské kolonii začali historikové psát již v 60. letech,³⁶ v 70. letech začaly vycházet stati o vídeňské kolonii,³⁷ wrocławské WUWA,³⁸ Neubühlu,³⁹ Babě i Novém domu.⁴⁰ Současně s poznáním postupovala i památková ochrana – za Weissenhofem následovala jako první vídeňská kolonie, prohlášená za památku roku 1978,⁴¹ roku 1979 byla pod ochranu postavena wrocławská kolonie, nicméně zdejší Scharounův hotelový dům byl zvlášť prohlášen již roku 1972.⁴² Zürišská kolonie Neubühl byla v roce 1978 oceněna alespoň zanesením svého charakteru (tzv. Ortsbild) do kantonálního orientačního plánu (Richtplan) – nicméně přes absenci oficiálního památkového statutu družstvo zacházelo s kolonií s velkým respektem, což bylo ve srovnání s ostatními sídlišti výjimečné.

Zatímco domy v Brně, Praze a Wrocławu byly průběžně udržovány či přestavovány podle potřeb soukromých majitelů, ve Stuttgartu, Vídni a Zürichu se od konce 70. let schylovalo ke generální obnově celých sídlišť.⁴³ V 80. letech přitom docházelo k prvním rekonstrukcím a obnovám funkcionalistické architektury obecně – opravena byla budova Bauhausu

v Dessau či vila Tugendhat, výstavní kolonie se tak staly pionýrskými projekty obnovy meziválečné architektury, což s sebou ovšem neslo i jistá úskalí. Problémy nastávaly již při snaze ustanovit cíl obnovy – zatímco v Zürichu, jakožto nechráněné kolonii, mělo velkou váhu praktické využití domů pro nové obyvatele, ač se zachováním co možná nejvyšší autenticity vnějšího vzhledu a materie, ve Vídni šlo především o vnější vzhled i za cenu zhoršených izolačních schopností domů a ve Stuttgartu nejprve řešili, co vše zrekonstruovat. V roce 1977 byl založen spolek Freunde der Weissenhofsiedlung,⁴⁴ který původně požadoval úplnou obnovu stavu stuttgartského sídliště z roku 1927, a tedy i rekonstrukci všech domů zničených válkou. Od tohoto kontroverzního

■ Poznámky

27 Kirsch (pozn. 3), s. 206–208. – Podholová Varyšová (pozn. 22), s. 80.

28 Kirsch (pozn. 3), s. 206–208.

29 Nierhaus – Orosz (pozn. 22), s. 154.

30 Urbanik (pozn. 12), s. 424.

31 Hermann Nägele, *Die Restaurierung der Weissenhofsiedlung 1981–1987*, Stuttgart 1992, s. 35–39. – Podholová Varyšová (pozn. 22), s. 86–87.

32 Potvrzuje to např. konání výstavy DWB nazvané *Wie wohnen?* v letech 1949–1950. Srov.: Kirsch (pozn. 3), s. 210–213.

33 Pouze dva domy, které byly v rámci výstavy stavěny soukromými stavebníky, byly pod ochranu zařazeny až později.

34 Roku 1964, srov.: *NPÚ Památkový katalog* (on-line), <https://pamatkovykatalog.cz/>.

35 Podholová Varyšová (pozn. 22), s. 92–96.

36 Např. Jürgen Joedicke, Zentrum der Pioniere, *Stuttgarter Zeitung* 18, 1962, č. 214, 15. 9., s. 66. – Jürgen Joedicke – Christian Plath, *Die Weissenhofsiedlung*, Stuttgart 1968.

37 Wolfdieter Dreiholz, Die internationale Werkbundsiedlung Wien 1932, *Bauforum* 10, 1977, č. 61, s. 19–29.

38 Lubomír Šlapeta – Vladimír Šlapeta, 50 Jahre WUWA, *Bauwelt* 70, 1979, č. 35, s. 1426–1445.

39 Bruno Streiff, 20 Jahre Siedlung Neubühl, *Volksrecht* 53 (Zürich), 1950, č. 248, 21. 10., s. 9.

40 Vladimír Šlapeta, Nový dům 1928 a Baba 1932, *Umění a řemesla* 24, 1979, č. 4, s. 19–26. – Rostislav Švácha, Osada Baba, *Umění* 28, 1980.

41 Bundesgesetz Nr. 167/1978, jímž se novelizoval rakouský památkový zákon Denkmalschutzgesetz BGBl. Nr. 533/1923. Viz: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1978_167_0/1978_167_0.pdf, vyhledáno 6. 4. 2020. Více o památkové ochraně: Nienhaus – Orosz (pozn. 22), s. 266–275.

42 Urbanik (pozn. 12), s. 424–426.

43 Weissenhof 1981–1987, Neubühl 1983–1986, Vídeň 1982–1985.

44 Nägele (pozn. 31), s. 17–19.

návrhu nakonec sám spolek ustoupil, nicméně touha po exaktním zdokumentování a následném restaurování celé kolonie zůstala.

Snaha o co nejvěrnější obnovu, pokud šlo o exteriéry, se však netýkala interiérů, kde převládla většinou modernizace vybavení (kuchyně, koupelny, vytápění apod.) při zachování dispozic. Na Weissenhofu bylo nicméně pět domů vyčleněno pro vzorovou rekonstrukci (tzn. včetně obnovy interiérů)⁴⁵ a v kolonii Neubühl proběhla vnitřní výměna jen u některých domů a jeden vzorový byl vybrán pro obnovu interiéru.⁴⁶

Při interiérových úpravách se tak kvůli modernizaci, nutné pro pohodlí obyvatel, ztratilo mnoho detailů vybavení, od obkladů či podlah, které byly často v případě poškození rovnou vyměněny – zde nebyl kladen takový důraz na autenticitu –, až po zásuvky, vypínače a jiné technické prvky. V té době se však ještě neuvažovalo, a to ani u vzorových domů, o úplné muzealizaci některého objektu, byla ctěna jejich původní obytná funkce.

Další úskalí generální obnovy sídliště tkvěla především v konstrukčních a technických aspektech obnovy. Konstrukce a materiály z přelomu 20. a 30. let byly u kolonií často použity experimentálně, bez dostatečného testování a znalosti, jak se v průběhu času budou chovat. Materiál byl kvůli šetření často málo kvalitní, domy stavěny velmi rychle. K tomu se ještě přidala nedostatečná hydroizolace střech a základů a nedostatečná tepelná izolace stěn a oken. To vše mělo za následek především zatékání a vztlínající vlhkost, praskající fasády, špatný tepelný komfort v interiéru, promrzání konstrukcí, v některých případech i špatnou statiku či odhalenou výztuž betonových prvků.

Problémy se statikou a sanací betonu se objevily pouze na Weissenhofu, snad kvůli bombardování či největšímu počtu rozdílných technologií použitých při výstavbě – vyztuženy musely být základy ocelové konstrukce bytového domu Miese van der Rohe, doplnění betonu bylo nutné na více místech kolonie. Oproti tomu vysušení, drenáž a izolace základů a nová izolace plochých střech byly společným problémem všech obnov, stejně jako tepelná izolace fasády a restaurování či výměna oken. Izolace jak plochých střech, tak fasád s sebou přitom kromě technické modernizace nesla také otázku konečného vzhledu. Kvůli poddimenzování původního řešení (například u fasád zateplení většinou úplně chybělo) byla nová skladba plochých střech i fasádního pláště podstatně silnější i při tenčené verzi. U střech se tak muselo řešit nové oplechování atik, aby zvednutí povrchu za atikou nebylo tolik patrné.⁴⁷ U fasád se muselo postupovat ještě citlivěji, protože změna poměru mezi fasádou

a okny, případně dalšími prvky, může být u funkcionalistické architektury fatální. Subtilnost proporcí je při chybějícím dekoru základem charakteru stavby a jejich změna způsobuje naprosto odlišné vzezření domu.

Tepelná izolace fasády je jedním z největších oříšků obnovy meziválečné architektury dodnes. V 80. letech ji řešil tým každé kolonie jinak, často individuálně podle konkrétního domu. Potřeba zateplení domů kvůli vnitřnímu tepelnému i vlhkostnímu komfortu vyplývá nejen z ohledu na obyvatele, ale především z kondice a trvanlivosti samotné konstrukce a zdiva domu. Zlepšení tepelné izolace se řešilo kombinací tří způsobů – vnějším zateplením fasády, zvýšením izolace prosklených ploch (oken, případně dveří) a vylepšením způsobu a režimu vytápění budovy. Na Weissenhofu se sjednotilo vytápění pomocí plynových kotlů a radiátorů,⁴⁸ v Neubühlu prošlo obnovou centrálního vytápění (společná kotelná v ústřední budově a rozvody).

Vnější zateplení bylo řešeno buď omítkou, nebo obkladem, velkou roli při rozhodování přitom hrály již zmíněné proporce a materiál konstrukce. Oproti běžné cihelné konstrukci, která tvoří přibližně 50 cm silné stěny, měly nové, místy značně experimentální tvárnice, panely a konstrukce použité na koloniích často sílu pouze 25–35 cm. To samozřejmě značně ovlivnilo nejen tepelné izolační vlastnosti, ale také estetickou stránku stavby. Okna byla často zasazena přímo v líci fasády či těsně za ním. Dnes běžných 10 cm zateplení a 2 cm omítky by v tomto případě zanechalo fatální změny v charakteru stavby. Už v 80. letech tak architekti vybírali mezi tepelné izolační omítkou (asi 4 cm) nebo obkladem tenčenými polystyrenovými pláty (5 cm plus omítkou). Zateplení polystyrenem však bylo použito pouze na stěnách s minimálním počtem oken či v kombinaci s posunem oken do líce fasády. Vídeňské domy jsou charakteristické využitím tradičního, tedy cihelného zdiva a při obnově bylo s ohledem na okna v líci či přímo na líci fasády přistoupeno k použití tepelné izolační omítky, která je tenčí, ovšem nepřináší takovou izolaci jako zateplení polystyrenovými deskami. V Neubühlu bylo také přistoupeno k plošnému zateplení – tedy bez rozdílu podle domů –, a to rovněž izolační omítkou, ovšem pouze na štítových zdech a zdech s minimem oken. Na Weissenhofu se zateplení dům od domu lišilo, protože na rozdíl od dvou výše zmíněných kolonií zdejší domy neměly jednotný konstrukční typ. Převládalo použití izolační omítky, u některých domů byl použit tenčený polystyren a posunutí oken.⁴⁹

Dalším podobně komplexním problémem byla obnova, renovace či rekonstrukce oken,

včetně zvýšení jejich izolačních schopností. Pokud se okna dochovala (zde byl opět největší problém na Weissenhofu), kromě samotného restaurování rámu bylo potřeba kvůli velkým tepelným únikům vměstnat do subtilních dřevěných či ocelových rámu izolační skla či izolační dvojskla. V některých případech bylo nutné pro uchycení silnějšího skla původní rám na vnitřní straně „nastavit“ hliníkovými profily.⁵⁰ V některých případech se okna bohužel nedochovala nebo byla v příliš špatném stavu, a zde přišla na řadu okna nová – to byl opět případ především válkou poničeného Weissenhofu, kde bohužel místo exaktních replik byly spíše použity kopie⁵¹ vycházející z vnější podobnosti původnímu stavu. Později bylo také kritizováno, že některá původní okna byla následně vyměněna, aby se zachoval jednotný vzhled – dnešní kritérium autenticity materiálu nebylo v 80. letech tak silné jako touha dobrat se co největší vizuální podobnosti.

Generální obnovy v 80. letech byly tedy především průkopnickou událostí, která u všech kolonií vedla k velkému poznání stavebního materiálu domů a k nastolení mnoha teoretických i technických otázek, které se často řeší dodnes.

■ Poznámky

45 Jeden ze Stamových a Oudových domů, jeden z bytů Miese van der Rohe, polovina Le Corbusierova dvojdomu a Le Corbusierův mezonetový dům. Srov.: Nägele (pozn. 31), s. 23–25.

46 Marbach – Rüegg (pozn. 17), s. 163.

47 Původní skladba ploché jednoplášťové střechy většinou obsahovala: vrstvu lehčeného betonu na překladové desce (ne vždy), výjimečně vrstvu tepelné izolace (např. korkové desky), dvě vrstvy asfaltových pásů (např. ruberoid), vrchní stěrkovou či břídicovou vrstvu, pro pochozí střechu ještě betonové dlaždice. Kromě asfaltových pásů jsou ostatní složky velmi často v různé míře vynechávány. – Nová skladba střechy: na překladové desce či vrstvě lehčeného betonu leží parotěsnicí fólie, přibližně osmimetrové zateplení polystyrenem či penoskleněnými deskami, dvě vrstvy asfaltových pásů jako hydroizolace, vrchní vrstva asi 4 cm šterku či drcené břídlíce, a na ní případně pochozí dlaždice. Přibyla tedy hlavně parní izolace a zateplení.

48 Původně různé způsoby od lokálního na tuhá paliva až po horkovzdušné vytápění.

49 Např. u řadových domů J. J. P. Ouda, kde bylo třeba radikálně zlepšit tepelný komfort budov – chyběla zde totiž úplná izolace střechy, domy tak byly ve velmi špatném stavu. Srov.: Nägele (pozn. 31), s. 79–89.

50 Např. Oudovy domy na Weissenhofu.

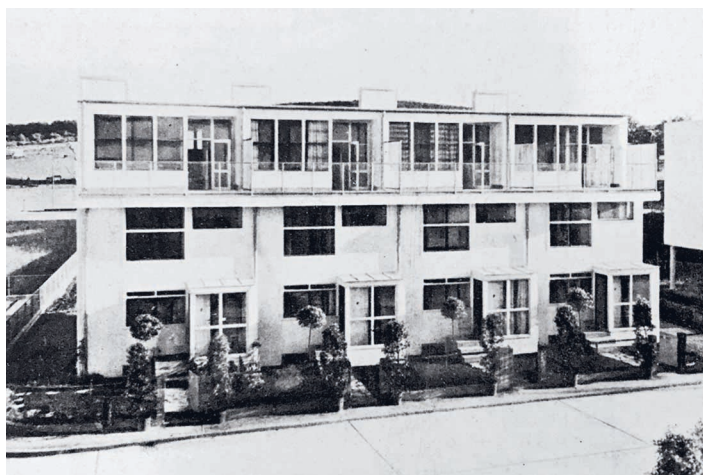
51 Často šlo o finanční důvody, někdy nebylo možné vyrobit přesné repliky kvůli chybějícím strojům a nedostatku know-how.

22

23

24

25

Obr. 22. Dvojdům A. Loose a H. Kulky, kolonie Werkbundu, Vídeň, 1932. Převzato z: *Stavba 10, 1931–1932*, č. 11, s. 178.

Obr. 23. Dvojdům A. a H. Kulky, kolonie Werkbundu, Vídeň, současný stav. Foto: Eliška Podholová Varyšová, 2012.

Obr. 24. Řadové domy G. Rietvelda, Kolonie Werkbundu, Vídeň 1932. Převzato z: *Stavba 10, 1931–1932*, č. 11, s. 177.

Obr. 25. Řadové domy Gerrita Rietvelda, kolonie Werkbundu, Vídeň, současný stav. Foto: Eliška Podholová Varyšová, 2012.

Kolonie v Brně, Wrocławu a Praze se v této době žádné generální obnovy nedočkaly, naopak byly vrženy do kolotoče větších či menších přestaveb a úprav pro potřeby nových majitelů. Wrocławská kolonie se v 70. letech dostala pod památkovou ochranu, což zabránilo dalšímu ničení, bohužel obnovu to nepřineslo. Také v Brně se kolonie Nový dům dočkala částečné ochrany – v roce 1987 byly do seznamu památek zapsány fasády trojdomů od B. Fuchse a J. Grunta.⁵² Jde přitom o velice ojedinělý případ ochrany, způsobený spěchem při zapiso-

vání co nejvíce památek, než vstoupí v účinnost nový památkový zákon. Na pražské Babě se mnoho domů muselo vypořádat s rozdělením na více bytových jednotek a s tím spojenými úpravami, kromě menších přístaveb proběhly nejradikálnější přestavby v domě Huga Zaorálka od Ladislava Žáka (ulice Na Ostrohu, čp. 1708), kde došlo k zadržení charakteristických teras v nároží, a v domě Ferdinanda Špiřky od Ladislava Machoně (ulice Na Babě, čp. 1777), který byl výrazně přestavován pro potřeby ministerstva vnitra. Největší újmou však byly odchody původních stavebníků do emigrace, a tedy ztráta rodinných pout. Již v 80. letech získala Baba nakrátko ochranu památkové zóny, která ale kvůli formálně chybnému rozhodnutí neměla dlouhého trvání.⁵³

Současnost výstavních kolonií

Konec 80. let představuje pro výstavní kolonie další mezník. Na sídlištích západní Evropy byly dokončeny celkové renovace, které jako by završily cestu za uznáním, památkovou ochranou a rekonstrukcí kolonií. Renovace přinesly koloniím status památky snad více než samotné prohlášení a zároveň otevřely novou

kapitolu v památkové ochraně meziválečné architektury – začalo se vědecky a metodicky přemýšlet o tom, jak obnovit funkcionalistickou památku. Odborná veřejnost začala právě na základě prvních praktických zkušeností s rekonstrukcemi precizovat názor. Významně k tomu pomohla platforma mezinárodních organizací ICOMOS a DOCOMOMO, odborné konference a sdílení zkušeností v odborných publikacích.

Mezitím se v Polsku a Československu v roce 1989 zásadně změnila politická situace, což přineslo i změny v památkové ochraně. Příspěvky na obnovu památkově hodnotných budov mohly nově směřovat i k soukromým vlastníkům, státy si více všimaly svého moderního architektonického dědictví. V 90. letech proběhla ve Wrocławu renovace hotelového do-

■ Poznámky

⁵² Rozhodnutí o zápisu památky z 14. 12. 1987, rejstříkové č. 48688/7-8040 – evidenční list památky, poř. č. 8040, Spisovna ÚOP NPÚ Brno.

⁵³ Spisovna ÚOP NPÚ Brno.

Obr. 26. Plán osady Baba. Převzato z: Pavel Janák (ed.), *Výstava bydlení. Stavba osady Baba, Praha 1932, titulní strana.*

mu Hanse Scharouna.⁵⁴ S novou svobodou však zesílil i nešvar privátních majitelů – přesvědčení, že kulturní hodnota stavby nemůže stát v cestě pohodlí a představám majitele. Přestavby a úpravy, které především v koloniích Nový dům v Brně a Baba v Praze probíhaly již za komunismu, začaly po roce 1989 spíše nabývat na razanci a odvaze. Nicméně i zde se najdou příklady renovací navracajících domy do co možná původní podoby; jednou z prvních byla rekonstrukce vlastního domu Pavla Janáka v 90. letech.⁵⁵

Zatímco kolonie ve Stuttgartu, Vídni, Wrocławu a několik domů v Brně získaly památkovou ochranu v 50., 70. či 80. letech, kolonie v Praze a Zürichu si na registraci musely počkat. V roce 1993 byla Osada Baba vyhlášena městskou památkovou zónou;⁵⁶ toto označení chrání především charakter exteriéru a celé čtvrti. V roce 2000 byla Sutnarova vila od Oldřicha Starého tamtéž prohlášena kulturní památkou.⁵⁷ Kolonie Neubühl v Zürichu začala být chráněna jako kantonální památka roku 2010,⁵⁸ k prohlášení přitom podalo podnět samo družstvo. Ovšem není ochrana jako ochrana – na sídlištích ve Stuttgartu, Vídni a Wrocławu je chráněn každý dům samostatně a dále ještě kolonie jako celek, v Zürichu je sídliště chráněno jako celek se všemi domy, v Brně je chráněna pouze část domů v rozsahu fasády a v Praze celkový charakter kolonie s exteriérem domů (Sutnarova vila samostatně). Rozdíl je především v rozsahu ochrany – zda platí pouze pro exteriér, nebo bere v potaz i členění interiéru. Především u českých kolonií je problém právě v důrazu na ochranu vnějšku, zatímco do vnitřního zachování autentické struktury již památkové orgány nemohou mluvit.

V jednotlivých koloniích pokračovaly stavební obnovy či údržba, případně více či méně vhodné přestavby (především v Praze a Brně). Po velké obnově Weissenhofu ve Stuttgartu se v letech 2002–2006 přikročilo k přeměně dvojdomu Le Corbusiera a Pierra Jeannereta v muzeum kolonie.⁵⁹ Tým odborníků za spolupráce města, státu a památkového fondu Wüstenrot Stiftung připravil důkladnou kompletní rekonstrukci objektu a z poloviny mu muzeálně vrátil podobu ze 30. let včetně zařízení, z poloviny ho přeměnil na moderní muzejní expozici. Při rekonstrukci bylo napraveno několik „prohřešků“ celkové obnovy.⁶⁰ Postoj se od 80. let zásadně posunul od snahy přiblížit dům co nejví-

ce původnímu vzhledu k vědecké dokumentaci a snaze o zachování co nejvíce autentických detailů a materiálů. Muzealizace Le Corbusierova domu se tak zařadila k trendu renovací výjimečných staveb meziválečné moderny, nově vyplněných expozicemi (např. Vila Tugendhat, Müllerova vila, Ernst-May-Haus na sídlišti Nového Frankfurtu Römerstadt, Haus Schmincke v Löbau či profesorské domy Bauhausu v Dessau). Nespornou výhodou je, že při takovýchto obnovách je možné postupovat co nejvíce podle představ odborníků – památkářů, historiků, restaurátorů –, bez velkého omezování kvůli obytné funkci. I muzejní funkce s sebou samozřejmě nese značné ústupky, nicméně se dá mnohem lépe uvést do souladu s historickou podobou domu. Problematické je ovšem ono „umrtvení“ domu. Navzdory snaze o zachování technické funkčnosti všech rozvodů apod. se dům bez obyvatel stává exponátem – což nemusí být špatně, ale takto lze zachovat pouze jednotlivý objekt, nikoli celou čtvrt, pokud není cílem vytvořit skanzen. Ostatní, nemuzejní domy musí při rekonstrukcích projít klikatou cestou kompromisů mezi zachováním autenticity a uspokojením potřeb moderního obyvatele.

O nalezení vhodného kompromisu se tak dále pokoušely i kolonie Neubühl v Zürichu a kolonie ve Vídni. Velká obnova v Zürichu nastartovala nekončící kolotoč průběžných udržovacích oprav po etapách, v rámci kterých se postupně rekonstruovalo několik vzorových bytů (aby od každého typu existoval jeden, všechny běžné obytné, ale se zachováním vnitřního vybavení, jako kuchyně či koupelny, obklady apod.). Ve

26

■ Poznámky

54 Pro podrobné informace k renovaci viz Jadwiga Urbanik, *Dom dla osób samotnych i małżeństw bezdzietnych Hansa Scharouna*, Wrocław 2014.

55 Varyšová (pozn. 25), s. 56–58. – Daniel Špička, Rekonstrukce vlastní vily Pavla Janáka, in: *Architekt* 45, 1999, č. 3, s. 8–14.

56 Vyhláška hlavního města Prahy č. 10/1993 ze dne 28. 9. 1993, *Sbírka obecně závazných vyhlášek hlavního města Prahy*, roč. 1993, vydáno 28. 2. 1994. Srov.: Baba. Právní ochrana, NPÚ *Památkový katalog* (on-line), <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/baba-84409>, vyhlédáno 16. 3. 2020.

57 Podholová Varyšová (pozn. 22), s. 148. – Prohlášení za kulturní památku, MK ČR č. 13599/2000 ze dne 28. 12. 2000.

58 Zaneseno v seznamu památek města Zürich. Viz: Daniel Kurz – Nicola Losinger – Ulrike Sax, *Spezialinventar. Wohnsiedlungen. Gemeinnütziger Wohnungsbau im kommunalen Inventar*. 1999/2003, Zürich 1999, dostupné na: https://www.stadt-zuerich.ch/content/dam/stzh/hbd/Deutsch/Archaeologie_Denkmalpflege/Publikationen%20und%20Broschueren/Bestandesverzeichnisse/wohnsiedlungen_bestandesverzeichnis.pdf, vyhlédáno 6. 4. 2020. – Pro více informací ke kantonální památkové ochraně viz *Kanton Zürich. Kantonale Denkmalpflege*, <https://are.zh.ch/internet/audirektion/are/de/archaeologie/denkmalpflege/inventarisierung.html>, vyhlédáno 6. 4. 2020.

59 K obnově vydána publikace: Georg Adlberg (ed.), *Baudenkmale der Moderne. Le Corbusier/Pierre Jeanneret. Doppelhaus in der Weissenhofsiedlung Stuttgart. Die Geschichte einer Instandsetzung*, Stuttgart 2006.

60 Okna, střešní terasa, barevnost, některé obklady, výška nástupní terasy apod. Srov.: ibidem, s. 45–79.

27

28

29

30

Obr. 27. Palickova vila od Marta Stama, po rekonstrukci, osada Baba, Praha. Foto: Martin Podhola, 2018.

Obr. 28. Čeněkův dům od Ladislava Žáka, po rekonstrukci, osada Baba, Praha. Foto: Martin Podhola, 2018.

Obr. 29. Zaorálkova vila od Ladislava Žáka, pravděpodobně 1933–34, osada Baba, Praha. Foto: František Illek, archiv Institutu plánování a rozvoje Hlavního města Prahy.

Obr. 30. Zaorálkova vila od Ladislava Žáka, po rekonstrukci načerno, osada Baba, Praha. Foto: Martin Podhola, 2018.

Vídni v uplynulých letech (2012–2016)⁶¹ proběhla v několika etapách druhá generální obnova,⁶² která se především snažila řešit stále nevyhovující tepelně izolační vlastnosti domů a zároveň údržbu domů dvacet let od první rekonstrukce. Původní zateplení omítkou z 80. let bylo nedostatečné, náklady na vytápění příliš vysoké, domy provlhal, hledalo se nové řešení. Nakonec bylo zvoleno zateplení štitových zdí, nová izolace střech, zesílení izolačních skel oken a kombinace nového plynového vytápění a odvlhčovačů vzduchu.⁶³ V roce 2016 byl pod památkovou ochranu postaven dům od Rolan-

da Rainera z roku 1954, který nahradil dům kolonie zničený za války – ve Vídni tak začaly být chráněny i poválečné obytné stavby v rámci kolonie.⁶⁴

Ve Wroclawi v 90. letech probíhala již zmíněná obnova hotelového domu Hanse Scharouna,⁶⁵ v roce 2011 však město přikročilo k celkové renovaci kolonie (především věžový dům od Adolfa Radinga byl výrazně přestavěn). Rozhodlo se finanční podporou až do výše 70 % nákladů nastartovat zájem majitelů o rekonstrukce domů pod dohledem památkových úřadů. Díky tomuto programu zaměřenému přímo na kolonii WUWA se podařilo během několika málo let renovovat mnoho domů. Zároveň byl vytvořen plán revitalizace parkové úpravy celého areálu, včetně zřízení infostánku v kiosku pavlačového domu. Zajímavostí wroclawské kolonie je také dřevostavba školky, která byla po výstavě rovněž zachována pro užívání. Původní stavba však roku 2006 vyhořela, na jejím místě pak byla postavena replika,⁶⁶ která dnes funguje jako sídlo Dolnoslezské komory architektů.

Dalo by se tedy říci, že po roce 2000 se v zahraničí naplno rozproudily snahy o průběž-

nou údržbu výstavních sídlišť a prostřednictvím vzorových domů také snaha představit kolonie veřejnosti jako důležitý monument meziválečného bydlení. Vznikla také snaha o propojení všech šesti kolonií do tzv. Netzwerk der Werkbundsiedlungen. Společné představení sídlišť proběhlo formou výstavy Der Weg zur Moderne ve Wroclawi v roce 2016. V současné době se Netzwerk snaží získat pro kolonie ochrannou značku European Heritage Label.

■ Poznámky

⁶¹ Jadwiga Urbanik (ed.), *Der Weg zur Moderne. Werkbund-Siedlungen 1927–1932*, Wrocław 2016, s. 215. Publikace vyšla v několika jazykových mutacích, mj. i české: Jadwiga Urbanik (ed.), *Cesta k modernitě. Sídliště Werkbundu 1927–1932*, Wrocław 2016.

⁶² Stejně jako při první bylo obnoveno cca 50 domů z celkových 64, jde o domy v majetku města a dvou soukromých majitelů, kteří se na výzvu rozhodli připojit.

⁶³ Nierhaus – Orosz (pozn. 22), s. 272–279.

⁶⁴ Ibidem, s. 226–275.

⁶⁵ Urbanik (pozn. 54), s. 11–35.

⁶⁶ Urbanik (pozn. 12), s. 229–264.

Ve srovnání s těmito převážně zahraničními snahami o záchranu a uznání kolonií vyhlíží situace u nás poněkud nepřesvědčivě. Brněnská kolonie Nový dům je prakticky bez památkové ochrany, ač probíhá snaha zahrnout ji aspoň do ochrany městské památkové zóny. Podnět na prohlášení domů za kulturní památky byl ministerstvem po dlouhých letech čekání zamítnut kvůli přestavbám, chráněny tedy zůstávají jen fasády obou trojdomů. Vila od Jiřího Krohy byla v 90. letech zaoblenými terasami kolem dokola definitivně změněna na paskvil, domy od mladých architektů Foltýna a Putny byly již od 40. let a dále ještě v 70. letech postupně přestavovány a po roce 2000 získaly nová okna a zateplení – z původní puristické čistoty inspirované Le Corbusierem nezbylo nic. Rovněž jedna polovina Víškovy domu ve stejné řadě byla představena do úrovně sousedů, zatímco druhá je již několik let v procesu pozastavené přestavby zcela bez fasády a bez oken.⁶⁷ Pozitivním příkladem z Brna je však rekonstrukce jedné poloviny domu J. Štěpánka do původní podoby (tedy ještě před Uherkovou přestavbou ze 40. let), která výmluvně kontrastuje se svou druhou polovinou. V *Brněnském architektonickém manuálu*, průvodci po brněnské architektuře, je v lokalitě Nový dům umístěna řada významných bodů na okružní trase po prvorepublikové architektuře.

Situace v Praze je oproti Brnu ještě rozpačitější. Po vyhlášení památkové zóny v roce 1993 se zde začaly objevovat výraznější stavební úpravy s různou památkovou citlivostí. Již byla zmíněna poměrně povedená obnova Janákovy vlastní vily z let 1996–1998,⁶⁸ oproti tomu však v 90. letech došlo také k robustní, necitlivé nástavbě na Jirouškově domě⁶⁹ nebo brutální přestavbě a nástavbě Řezáčovy vily.⁷⁰ Roku 2000 byla za kulturní památku prohlášena Sutnarova vila od O. Starého, což ji mělo ochránit před plánovanou necitlivou rekonstrukcí⁷¹ – ovšem majitelka i přesto, a dokonce bez postihu, nechala rekonstrukci provést (2000–2002).⁷²

Opravdový zlom na Babě představuje až vzorová obnova Paličkovy vily arch. Ladislavem Lábusem v letech 2002–2003.⁷³ Lábus se nechal inspirovat zahraničními rekonstrukcemi, zvolil tenčené zateplení izolační omítkou, novou izolaci střechy a provedl vnitřní úpravu již nevyužívaného suterénu na další obytné místnosti. Právě tato rekonstrukce odstartovala na Babě snahu o rekonstrukce do původní podoby, ovšem málokdy s takovým respektem. Jakub Cigler při rekonstrukci vily Mojžíše-Loma od J. Gočára⁷⁴ zvolil příliš razantní vstup do soklu stavby při úpravách suterénu, oproti tomu velice povedená je rekonstrukce další Go-

čárovy realizace, Glücklichovy vily.⁷⁵ Zajímavým příkladem svévole majitelů je načerno provedená rekonstrukce poškozené Zaorálkovy vily Ladislava Žáka (2010–2012). Nejčerstvějšími přestavbami jsou rekonstrukce Čeňkovy vily od Žáka s nepříliš povedenou nástavbou krytého „baru“ na střešní terase⁷⁶ a kompletní přestavba Košťálovy vily od Františka Kerharta,⁷⁷ kde došlo k naprostému vybourání vnitřních příček a jakési „funkcionalizaci“ stavby. Právě poslední zmíněný případ ukazuje na jeden z trendů, který se objevuje u rekonstrukcí funkcionalistických staveb – ve snaze o návrat k funkcionalistické estetice je stavba zvenčí upravena do ještě funkcionalističtější podoby, než byla ta původní, zatímco ona funkčnost, tedy vnitřní dispozice, je zcela zničena a nahrazena současným interiérovým designem. Nejde tedy o respekt a úctu k historické stavbě a její substanci, ale spíše o romantickou adoraci funkcionalistického obrazu v podobě, jakou stavba nikdy dříve neměla. S každou další rekonstrukcí tak mizí střípky autenticity Baby a dnešní situace více připomíná necitlivé úpravy Sutnarovy vily navzdory památkové ochraně než vzorovou rekonstrukci Paličkovy vily. Národní památkový ústav se snaží trendu vzdorovat alespoň tím, že roku 2017 podal návrh na prohlášení jedenácti nejzachovalejších vil na Babě za kulturní památku, který vzešel z podnětu městské části Prahy 6 prohlásit památkou všech 32 vil kolonie.⁷⁸ Vzhledem k délce vyřizování však vyvstává otázka, jestli se vily prohlášení vůbec dočkají, a pokud ano, zda je dostatečné ochránit jen torzo původní kolonie. Autenticita původních prvků a řešení se samozřejmě nedá nahradit, ale příklady ze zahraničí nám přesto ukazují, že i zaniklé či ne zcela autenticky dochované části se dají rekonstruovat, aby kolonie zůstala kompaktní jako celek.

Závěrem

Srovnání všech šesti kolonií Werkbundu přináší hlubší vhled do okolností jejich vzniku i vzájemných inspirací a umožňuje porozumět jejich finální podobě. Zároveň je právě jejich historie klíčem k pochopení potřeby památkové ochrany celku, nejen nejvýjimečnějších staveb ze souboru – v každé kolonii jsou progresivnější a tradičnější stavby, ale právě tato bohatost odkrývá celou šíři dobové diskuse o podobě nového bydlení. Porovnání způsobu památkové ochrany a konkrétních rekonstrukcí a obnov napříč Evropou pak ukazuje nová východiska a řešení, kterými se mohou ostatní země inspirovat. Ačkoli se plošné generální obnovy kolonií probíhající v zahraničí mohou zdát jako ideální cesta, které se u rozdělení

mezi soukromé vlastníky jen těžko dosahuje, závěr nemusí být tak jednoznačný: jak ukazují obnovy ze Stuttgartu či Vídně, právě u velkých rekonstrukcí z 80. let došlo ke ztrátě mnoha autentických detailů. A právě tyto detaily lze dodnes najít u některých domů v soukromých rukou, často tam, kde o údržbu nikdo nejeví zájem.

Můžeme tedy doufat, že i díky propojení evropských kolonií do mezinárodní iniciativy se podaří zbytky autenticity a paměť meziválečného snu o bydlení uchránit pro budoucnost. Naději k tomu dává i skutečnost, že 31. března 2020 byly kolonie Werkbundu zařazeny na seznam Evropského dědictví (European Heritage Label).⁷⁹

■ Poznámky

67 Před tímto odstojením (asi 2014) zde však byl proveden stavebněhistorický průzkum, možná se tedy jednoho dne dočká rekonstrukce.

68 Architekt Daniel Špička. Srov.: Varyšová (pozn. 25), s. 57–60.

69 1997–1999, arch. Lucie Dvořáková. Srov.: Ibidem, s. 49–51.

70 Miloslava Perglová, Sutnar: kulturní památka, *Architekt* 47, 2001, č. 3, březen, s. 86–87.

71 Arch. Jan Kos, navržena výměna oken za masivní euro-okna, 10 cm zateplení a vanilkově žlutá fasáda, výrazné úpravy a zasklení suterénní saly tereny. Srov.: Varyšová (pozn. 25), s. 62–65.

72 Perglová (pozn. 70), s. 86–87.

73 Ladislav Lábus, Vila Palička, Praha – Baba. Idealismus versus realita – o vnitřnostech a povrchu, *Stavba* 11, 2004, č. 4, s. 18–24.

74 Varyšová (pozn. 25), s. 60–62.

75 Ibidem, s. 54–57.

76 Podholová Varyšová (pozn. 22), s. 151.

77 Eliška Varyšová, Osada Baba a její památková ochrana, *Zprávy památkové péče* 76, 2016, č. 6, s. 591–602.

78 Podnět k prohlášení 32 vil v experimentální kolonii Baba v Praze 6 za kulturní památku, č.j. NPÚ 311/91575/2016. V dopise se shodným jednacím číslem ze dne 3. 5. 2017 byl projednán výběr a doporučení k prohlášení 11 nejzachovalejších vil, žádost o dodání podkladů. Spisovna ÚOP NPÚ v Praze.

79 Ten new sites awarded with European Heritage Label, Creative Europe, https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/content/ten-new-sites-awarded-european-heritage-label_en, vyhledáno 9. 4. 2020. – ČTK – Domácí, Jedinečná Baba. Pražská osada se dostala na seznam významných evropských památek, *Aktuálně.cz*, <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/praha/osada-baba-v-praze-6-se-dostala-na-seznam-vyznamnych-pamatek/r~2e5858be750611eaaabd0cc47ab5f122/>, vyhledáno 6. 4. 2020.